

UDK 811.163.42'374''18''
811.163.42'366
Prethodno priopćenje
Rukopis primljen 2. XII. 2010.
Prihvaćen za tisak 20. IV. 2011.

Marijana Horvat
Sanja Perić Gavrančić
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mhorvat@ihjj.hr
speric@ihjj.hr

PRIMJERI PREOBRAZBE U RIČOSLOVNIKU ILIRIČKOGA, ITALIJANSKOGA I NIMAČKOGA JEZIKA JOSIPA VOLTIĆA

U članku se obrađuju tvorenice iz Voltićeva rječnika nastale preobrazbom. Primjeri se određuju prema prvoj potvrdi, i to u odnosu na potvrde u *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*. Analizi prethodi teorijsko polazište koje uzima u obzir recentne radove iz područja preobrazbe i tvorbe riječi općenito.

1. Uvod

Ričoslovník (vocabolario – wörterbuch) iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika autora Jose Voltiggija¹ tiskan je u Beču 1803. godine. Voltićev je život posebice obilježen boravkom u Beču, u kojemu je studirao pravo te, između ostalog, radio kao privatni učitelj. Poticaj za pisanje rječnika dobio je od svojega učenika baruna Francesca Marie di Carnee Stefanea, carskoga opunomoćenika za Istru, Dalmaciju i Albaniju, podrijetlom Talijana koji je znao da će uspješnosti djelovanja uvelike pridonijeti i poznavanje jezika kraja koji mu je dodijeljen.²

To je, dakle, trojezični rječnik s hrvatskim kao polaznim stupcem, a s talijanskim i njemačkim kao odredišnim jezicima. Rječničkoj građi (610³ stranica) prethode nebrojčeni predgovori na talijanskom (*A chi vorrà leggere*), nje-

¹ Rođen 27. siječnja 1750. godine u Tinjanu (Antignana) u Istri pod prezimenom Voltić. Stoga ćemo ga u radu navoditi pod tim prezimenom.

² Biografski podatci prema Dukat 1929:19, 26; Breyer 1937:3 i Vince 2002:172.

³ Tiskarska pogreška: nakon 609. slijedi 710. stranica.

mačkom (*An die Leser*) i latinskom jeziku (*Lecturis Josephus Voltiggi*), zatim poglavlje o izgovoru glasova (5 stranica) na talijanskom (*Pronunzia delle lettere alfabetiche*) i njemačkom (*Die Aussprache der Buchstaben*) jeziku te gramatika (*Grammatica illirica*; 59 stranica) čiji su metajezici talijanski i njemački. Djelo se tako koncepcijski uklapa u tradiciju većine dopreporodnih rječnika koji uz leksičko blago sadrže i aneksnu gramatiku.⁴

Građa za ovaj rad nastala je u okviru projekta *Tvorbeni modeli u hrvatskoštokavskim dopreporodnim rječnicima* (br. 2120920-0928; voditeljica: Darija Gabrić-Bagarić), čiji su temeljni zadatci ekscerpcija tvorenica iz odabranih rječnika, njihova znanstvena obradba te izradba indeksa tvorenica. Ovom prigodom obradit ćemo primjere iz Voltićeva rječnika koji su nastali preobrazbom.⁵ Budući da u literaturi postoje nesuglasice u poimanju i definiranju preobrazbe kao tvorbenoga načina te pri uvrštavanju primjera čiji se nastanak tumači preobrazbom, razmotrit će se i neka bitna teorijska pitanja koja se tiču navedene problematike.

2. Teorijsko polazište

Preobrazba ili konverzija tvorbeni je način koji se u literaturi javlja u novije vrijeme. U njezinu poimanju nailazimo na različite pristupe. Laurie Bauer u studiji *English Word Formation* (2002: 32) upozorava na nejasan status preobrazbe unutar teorije o tvorbi riječi. Neki je autori, naime, smatraju granom izvođenja, a drugi izdvojenim tipom tvorbenoga postupka na istoj razini s izvođenjem (*derivation*) i slaganjem (*compounding*).⁶ Za taj se tvorbeni način u stranoj literaturi rabi i naziv *nulta derivacija* (*zero-derivation*) koji uključuje pretpostavku o nul-tom afiksu, no autorica ipak prednost daje nazivu *konverzija* (*conversion*).⁷

Ni u njemačkoj literaturi nema jednoznačne definicije te se, kako ističe Michael Lohde u *Wortbildung des modernen Deutschen* (2006: 45), pod nazivom *konverzija* (*Konversion*, odnosno *Wortartwechsel*) katkad razumijevaju različiti tvorbeni procesi (*Wortbildungsprozesse*).

⁴ Tako je, primjerice, Mikaljinu *Blagu jezika slovinskoga* (1649./1651.) dodana hrvatski pisana kratka gramatika talijanskoga jezika, a Della Bella uz *Dizionario italiano, latino, illirico* (1728.) ima talijanski pisanu gramatiku hrvatskoga jezika, tj. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*.

⁵ Što se Voltićeva rječnika tiče, do sada su obrađene tvorenice nastale slaganjem i srastanjem; v. u Horvat – Ramadanović *O složenicama i sraslicama (na primjerima iz Voltićeva Ričoslovnika)*, u tisku.

⁶ O tvorbenim postupcima i tvorbenim načinima v. više u Horvat – Ramadanović *O složenicama i sraslicama (na primjerima iz Voltićeva Ričoslovnika)*, u tisku.

⁷ O tome više u Bauer 2002: 32–33 te u Laurie Bauer, Salvador Valera (Eds.) *Approaches to Conversion / Zero-Derivation*. Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2005.

U našoj i srpskoj literaturi također nema jedinstvenoga stajališta. Dio jezikoslovaca preobrazbu smatra jednim od osnovnih tvorbenih načina (Klajn 2002: 6, Tafra 2005: 100, Mihaljević – Ramadanović 2006: 205), drugi pomoćnim (Sarmadžija 2003: 79) ili graničnim tvorbenim načinom, tj. načinom bliskim tvorbi, na granici između sintakse i tvorbe riječi (Babić 2002: 51–53), dok prema nekima preobrazba u potpunosti pripada sintaksi »jer je riječ o različitim *funkcijama* riječi u rečenici, a ne o *tvorenju* (novih) riječi« (Pranjковиć 1993: 90). U *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* (Barić i dr. 1979: 228, 238–240) preobrazba je jedan od osnovnih tvorbenih načina, a u njezinu izdanju pod naslovom *Hrvatska gramatika* smatrana je posebnim tvorbenim načinom (Barić i dr. 1997: 293). Razlike nalazimo i u njezinu definiranju. U Simeonovu se rječniku navodi da je preobrazba osobita vrsta homonimije⁸ i definira je se kao »prijelaz jedne vrste riječi u drugu bez promjene morfološkoga i fonetskoga sastava, npr. nj. Dank : dank, das : dass, Weg : weg *rč, jč*, u hs. i r. zlo (pridjev sr. r.) : zlo (prilog) : zlo (imenica), to su različite riječi, različita leksičkog značenja, premda se stvarno značenje korijena u njih podudara« (Simeon 1969 I: 700). Prema Stjepanu Babiću (2002: 51) preobrazba je »postanak nove riječi prijelazom iz jedne vrste riječi u drugu bez posebnoga dodavanja tvorbenih elemenata. Osnova se ne mijenja ni glasovno ni naglasno, samo preuzima morfološke i sintaktičke osobine vrste kojoj je pripala, ali često ne preuzima ni morfološke osobine«. Upravo se stoga što »riječ mijenja samo svoje gramatičko obilježje, a djelomično i svoje značenje, ali ne djelovanjem tvorbenoga elementa«, nastavlja Stjepan Babić (2002: 53), preobrazba »ne može smatrati pravom tvorbom riječi«. Sličnu definiciju nalazimo i u *Hrvatskoj gramatici*⁹, s tom razlikom što se u *Hrvatskoj gramatici*, u odnosu na Babića, upravo to dobivanje novih gramatičkih obilježja smatra tvorbenim sredstvom pri preobrazbi. Od domaćih jezikoslovaca proučavanju preobrazbe posebice je pridonijela Branka Tafra¹⁰, koja kaže: »Pod konverzijom ili preobrazbom razumijevaju se slučajevi prelaska riječi ili njezina leksikalizirana oblika¹¹ iz jedne vrste riječi u drugu vrstu riječi.« (Tafra 2005: 100). Prema Branki Tafri preobrazba je bezafiksalna tvorba: »Riječ od koje nastaje nova riječ jest osnovna, a nova je riječ nastala nultom derivacijom.« Napominje da postoje puna i djelomična preobrazba.¹² Također navodi i kriterije pro-

⁸ Mnogi lingvisti preobrazbu smatraju glavnim načinom nastanka homonimije. B. Tafra ne prihvaća takvo mišljenje. V. Tafra 2005: 113–114.

⁹ V. Barić i dr. 1997: 300.

¹⁰ Usp. Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija*, 30–31, Zagreb, 1998., 349–361; također i u knjizi *Od riječi do rječnika*. Zagreb: ŠK, 2005.

¹¹ »Leksikalizacija bi se oblika mogla razmatrati kao posebna pojava, ali kako se u ovom slučaju njome dobivaju nove riječi koje pripadaju drugoj vrsti, uvrštena je u konverziju.« (Tafra 2005: 100, podrubna bilješka br. 144).

¹² V. Tafra 2005: 100.

vjere kojima se preobrazba dokazuje; šest ih je osnovnih.¹³ Dok Stjepan Babić, kao što je rečeno, smatra da nema preobrazbe ako se mijenja naglasak ili zana-glasna dužina, Branka Tafra (2005: 102) mišljenja je da se pri konverziji »mijenjaju morfološka, sintaktička i semantička obilježja pa nema razloga da se ne promijene i naglasna«. Marko Samardžija (2003: 79) također prihvaća promjenu naglasaka jednim od uvjeta za preobrazbu, tj. ističe da riječ prelaskom iz jedne vrste u drugu, između ostaloga, može promijeniti i prozodijske značajke. U radu Milice Mihaljević i Ermine Ramadanović (2006: 205) za preobrazbu se kaže da je to »tvorba u kojoj nova riječ nastaje prijelazom jedne riječi iz jedne vrste riječi u drugu vrstu riječi«. Autorice navode prototipne primjere, pa tako i primjer *mláda* (pridjev ženskoga roda) → *mláda* (imenica) za koji kažu da je »sporan jer u njemu dolazi do promjene naglasaka pa bi se zapravo trebao uvrstiti u unutarnju tvorbu«. Sličan je problem i pri tvorbi priloga od pridjeva jer dolazi do gubljenja dužine (npr. *hřvātskř* → *hřvātski*).¹⁴

Za Ivana Klajna preobrazba je bezafiksalna tvorba te jedan od osnovnih načina tvorbe riječi.¹⁵ Smatra je najmanje plodnom.

Ruski lingvistički enciklopedijski rječnik (1990: 235) preobrazbu (*конверсия*) također smatra bezafiksalnim tipom tvorbe nove riječi.

Osim razlika u definiranju i poimanju preobrazbe u recentnim su priručnicima uočene i nedosljednosti u navođenju primjera nastalih tim tvorbenim načinom. Tako, primjerice, Stjepan Babić i Ivan Klajn prilog *redom* svrstavaju u preobrazbu, a npr. *ljet-i* i *zim-i* u sufiksalsnu tvorbu.¹⁶ Mi smatramo da su sva tri priloga nastala preobrazbom. Naime, što se priloga *ljeti* i *zimi* tiče, oni su nastali okamenjivanjem staroga lokativa imenica, pa *-i* nikako ne može biti sufiks.¹⁷ Sporni se slučajevi i inače najčešće javljaju kod tvorbe priloga od drugih vrsta riječi. Recimo, tvorba se priloga od pridjeva ne smatra uvijek preobrazbom. U *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. 1997: 387–388) i u *Gramatici hrvatskoga jezika* (Silić – Pranjković 2005: 179) takav se tvorbeni način priloga tumači sufiksalsnom tvorbom sa sufiksima *-o* (kada je riječ o nepalatalnim osnovama) i *-e* (kada je riječ o palatalnim osnovama), tipa *lijepo*, odnosno *bolje*. Iako ta-

¹³ V. Tafra 2005: 101–104.

¹⁴ Usp. Mihaljević – Ramadanović 2006: 205–206, podrubna bilješka 53.

¹⁵ V. Klajn 2003: 379.

»Konverzijom (pretvaranjem, preobrazbom) nazivamo prelazak reči iz jedne kategorije u drugu bez dodavanja bilo kakvih afiksa.« (Klajn 2005: 217). »U modernoj lingvistici uglavnom je preovladalo mišljenje da su prefiksacija, sufiksacija, kompozicija (slaganje) i konverzija (pretvaranje) četiri zasebna i ravnopravna postupka tvorbe reči...« (Klajn 2002: 6).

¹⁶ V. Babić 2002: 559; Klajn 2003: 374.

¹⁷ O tome v. u Horvat – Ramadanović 2007: 187.

kvu tvorbu tumači preobrazbom, i Stjepan Babić mišljenja je da se za te priloge može reći da se tvore od pozitiva, komparativa i superlativa sufiksima *-o* i *-e* (2002: 567). Slažemo se s teorijama koje primjere toga tipa tumače popriloženjem pridjeva i uvrštavaju u preobrazbu.¹⁸

Na temelju iznesenoga dolazimo do zaključka da je preobrazba ili konverzija, dakle, takva tvorba u kojoj nova riječ nastaje prelaskom riječi iz jedne vrste u drugu, pri čemu se mijenjaju njezina morfološka svojstva, sintaktička funkcija, značenje, a katkad i naglasak, dok glasovni sastav ostaje neizmijenjen. Stoga u svome istraživanju polazimo upravo od toga pristupa, odnosno primjenjujući spoznaje navedene u definiciji.

3. Analiza primjera

3.1. Popriloženje

Promatrani korpus tvorenica, konkretno ekscerpiranih rječničkih natuknica, pokazuje da se preobrazbom najčešće tvore prilozima, a nešto rjeđe i imenice. Prilozima poglavito nastaju popriloženjem opisnih pridjeva u srednjem rodu.¹⁹ Navodimo ih abecednim redom: *bezočno, blagodarno, blaženo, bludno, britko, brzo, častno, često, čisto, čuvarno, čudno, daleko, davno, dično, dostojno, dovoljno, drobnno, dugo, gizdavo, gnusno, godno* ('precizno, točno')²⁰, *gorko, himbeno, hitno, hitro, inokupno, ispravno, istinito, istino, izdajno, jaderno,*

¹⁸ V. npr. Babić 2002., Tafra 2005., Mihaljević – Ramadanović 2006.

Spomenimo također da je jedan od problema i objašnjenje tvorbe priloga (i prijedloga) nastalih od prijedložnih izraza, najčešće sveze prijedloga i imenice (tipa *na pamet, od oka, uz brdo* → *napamet, odoka, uzbrdo*). Takve se tvorenice, naime, u relevantnim priručnicima tumače različito i šaroliko: tvorbom srastanjem (Babić 2002: 564, Barić i dr. 1999: 214, Mihaljević – Ramadanović 2006: 200, Horvat – Ramadanović 2007: 188), tvorbom slaganjem (Klajn 2002: 135; 2005: 215), prefiksno-sufiksno tvorbom (Silić – Pranjković 2005: 180) i preobrazbom (Sarmadžija 2003: 79). Osim toga, slični se primjeri unutar istoga priručnika nedosljedno obrađuju. Tako se, primjerice, u *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. 1997: 301, 389) tvorba priloga *nasmrt* objašnjava popriloženjem prijedloga s imenicom, odnosno preobrazbom (< *na smrt*), a tvorba priloga *odoka* (< *od oka*, prijedlog + imenica) srastanjem. Imajući na umu sve dosadašnje definicije spomenutih tvorbenih načina, smatramo da su tvorenice tipa *napamet, nasmrt, odoka, uzbrdo* nastale srastanjem i time ne ulaze u korpus promatranih tvorenica u ovome radu. Pritom se pozivamo na definiciju srastanja prema Mihaljević i Ramadanović (2006.). Obradbu složenica i sraslica u Voltičevu rječniku v. u Horvat – Ramadanović *O složenicama i sraslicama (na primjerima iz Voltičeva Ričoslovnika)*, u tisku.

¹⁹ Napominjemo da tvorbu priloga od pridjeva ne smatraju svi autori preobrazbom. O tome više u Horvat – Ramadanović 2007: 186.

²⁰ Da bismo osigurala razumljivost, donosimo značenje pretpostavljenih manje poznatih riječi.

vito, jako, jalno, jazno (‘jasno’),²¹ *jednako, jednodušno, jednokupno, jedovito, jedovno, kasno, koračljivo, korenito, kradljivo, kratko, krepko, kreposno, krivo, krotko, kruto, kužno, kvarno, lačno, lagahno, lako, lakomo, lazno* (‘ugodno, udobno’),²² *lažljivo, ledeno, leno, ljuto, malo, marljivo, mrsko, milo, mirno, mišljeno, mlahavo, moćno, moguće, mučno, mudro, mutno, naopako, nasladno, navadno, navlastito, nečekano, nečisto, nedavno, nedobrovoljno, nedopušteno, nedostojno, nedvojno, nekrivično, nemarno, nemilo, nemudro, nenavidno, neobladno, nepametno, nepokojno, nepovoljno, nepravedno, nepristojno, nepriviđeno, nerazborno, nerazmišljeno, neslano, nesmerno, nesobstveno, nestalno, neuredno, nevideno, nevirno, nevoljno, neviridno, nezdržano, ničemurno, nisko, obilato, oblo, očito, odprto, ognjeno, oholno, opazno, opčeno*,²³ *postupno, požudno, pravo, prigodno, prinesno, prirano, privarno, privisoko, radosno, rano, ravno, razložito, razlučno, redko, skoro, skupno, smešno, smino, smodreno, sporo, strmo, svesrdno, tajno, tiho, veselo, zakonito, zaludno, zasedno, zavetno, zdvojeno, zkupno, zločesto, znano*.

Iz skupine izdvajamo prilog *ničemurno*. Taj je prilog nastao od pridjeva *ničemuran* koji je zabilježen samo u rječnicima, a čiju tvorbu pripisujemo Jakovu Mikalji (v. AR VIII: 165). Budući da je već utvrđeno da se među Voltićevim izvorima za rječničku građu nalaze Mikaljino *Blago jezika slovinskoga* (koji sadrži natuknicu *ničemurni*) i Belostenčev *Gazophylacium* (u kojem je potvrđen pridjev *ničemuren* i prilog *ničemurno*), pitanje izvorišta navedenoga priloga u *Ričoslovníku* nije sporno.²⁴

Osim preobrazbe opisnih pridjeva zabilježeni su i primjeri popriloženja odnosnih pridjeva na *-ski* (poput *naravski, naški*) te popriloženja komparativa pridjeva (poput *niže, poveće*).

Prilozi tipa *nečekano, nečisto, nedavno* (i dr. u nizu do *nezdržano*) u nekim se priručnicima svrstavaju među prefiksalne tvorenice (npr. prema *Hrvatskoj gramatici*, Barić i dr. 1997: 388). No autori recentnih radova o tvorbi (Babić 2002: 561 i Horvat – Ramadanović 2007: 187) tvrde da su prilozi koji imaju us-

²¹ Graf. z umj. s: *Jazno – chiaramente, manifestamente* – schimmernd, funkelnd; tako i primjerice *Jazan, zna, zno – chiaro, splendente* – glänzend ili *Jaznost, ti f. – chiarezza, splendore* – Schimmer, Glanz m., kao i druge izvedenice. Voltić različitim grafemima bilježi foneme /s/ i /z/ pa u navedenim primjerima ne bi bila riječ o označavanju fonema /s/ grafemom <z>.

AR (IV: 501–502) navedene primjere (odnosno natuknice 2. *jazan, jazniti, jaznost*) nalazi samo u Voltićevu i Stullijevu rječniku i smatra ih pogriješcima i nepostojećim riječima. Takvu bilješku AR (IV: 500) donosi i uz natuknicu 5. *jaz*, a kao izvor navodi samo Stullijev rječnik.

²² Za pridjev *lazan* i prilog *lazno* v. AR V: 931.

²³ Graf.: opcsjeno.

²⁴ Voltićev korpus ne sadrži pridjev *ničemuran*, ali ima natuknicu *ničemurnost*, također potvrđenu još samo u Belostenčevu rječniku (AR VIII: 165).

poredni pridjev nastali preobrazbom, a samo oni kod kojih je ishodišni pridjev nemoguće potvrditi mogli su nastati prefiksacijom.

Prilozi *redom* i *stvorom* rezultat su popriloženja imenica u instrumentalu jednine i potvrđeni su u prethodnoj leksikografskoj praksi. Prilog *redom* kao zasebnu natuknicu prvi navodi Mikalja: **redom**, *po redu – per ordine – ordine*, a nakon njega i Della Bella: *ordinatamente – con ordine – redom* (AR XIII: 821). Instrumental *stvorom* u adverbijalnom značenju u Mikaljinu se rječniku navodi s prijedlogom: **s stvorom** – *con fatti – re, re ipsa, re vera*, a u Della Bellinu bez prijedloga: *attualmente, con effetto – re ipsa – istinom, djelom stvorom* (AR XVI: 850).

3.2. Poimeničenje

Imenice nastale preobrazbom u Voltićevu su rječniku malobrojne: *dobro, jedivo, jestivo, letušto, smišljena, svedomovno, Tilovo, večernja, zlo*.

Prototipne primjere toga tvorbenoga načina u skupini imenica predstavljaju poimeničeni pridjevi *dobro* i *zlo*. Sinonimni par *jedivo* i *jestivo* 'jelo, hrana' tumačimo na isti način, uz napomenu da je *jestivo* starija tvorba, potvrđena već od 16. stoljeća, dok se *jedivo* u pisanim izvorima pojavljuje tek od 18. stoljeća. Među rječnicima prvi ih bilježi Della Bella (AR IV: 537, 625). Stjepan Babić (2002: 311) tvorbu obiju imenica objašnjava sufiksacijom, tj. izvođenjem sufiksom *-ivo*: »Imenice sa sufiksom *-ivo* tvorene su najčešće od prezentskih osnova glagola I., III., IV. i V. vrste uz neke posebnosti: od dviju osnova *jědīvo* i *jěštīvo*. [...] Sufiks je veoma slabo plodan.« Petar Skok (I: 776–77) u izvedenici *jedivo* također vidi sufiksaciju, dok u nastanku imenice *jestivo* prepoznaje poimeničeni srednji rod pridjeva *jestiv*, što znači da je imenica nastala preobrazbom. Dodaje da se *jestivo* tumači »i sufiksom *-tivo* (upor. *tetivo*) od *ēd-*« (Skok I: 777). Mišljenja smo da su imenice *jedivo* i *jestivo* mogle nastati preobrazbom jer postoje ishodišni pridjevi *jediv* i *jestiv*, a moguća je i tvorbeno definicija 'ono što je jedivo/jestivo, jedive/jestive stvari' u kojoj je polazna pridjevna osnova.²⁵ Time ne isključujemo sufiksalsnu tvorbu kao tvorbeni način i glagol kao polaznu tvorbeno osnovu, samo želimo naglasiti da oba načina mogu biti jednako vjerojatna i točna.

Od 16. je stoljeća potvrđena i imenica *letušto*, nastala preobrazbom od participa *letušti* (AR VI: 21–22). Češće se javlja u obliku *letušte*, kako, primjerice, imaju Jakov Mikalja i Della Bella.

²⁵ Spomenimo da AR (IV: 537, 625) pridjeve *jediv* i *jestiv* bilježi s potvrđama od 18. stoljeća. To bi išlo u prilog tvrdnji da je samo *jedivo* nastalo preobrazbom, a da je *jestivo* tvoreno sufiksacijom (jer se potvrđuje od 16. st.). No, ishodišni je pridjev *jestiv* bio moguć, tvoren prema uvriježenom modelu, pa u tom smislu nije presudno otkada ga AR rječnik evidentira.

Tvorba imenice *Tilovo*, potvrđene od druge polovice 16. stoljeća (AR XVIII: 313), u stručnoj se literaturi tumači na različite načine. Skokovo mišljenje, po kojemu je riječ o poimeničenju pridjeva srednjega roda izvedenoga od osnove *těl-*, govori u prilog preobrazbi kao tvorbenomu načinu (Skok III: 468). Budući da nije potvrđen ishodišni pridjev *tijelov*, *a*, *o*, moguće je razmišljati i o tvorbi sufiksacijom (*tijel-* + *-ovo*) kao što tvrdi Stjepan Babić (2002: 313). Mišljenja smo, međutim, da je tvorenica *Tijelovo* nastala preobrazbom prema obrascu tipa *Ivanovo* ‘Ivanov dan’, *Josipovo* ‘Josipov dan’, *Petrovo* ‘Petrov dan’, *Spasovo* ‘Spasov dan’²⁶. U svim je navedenim primjerima evidentna tvorba poimeničenjem posvojnoga²⁷ pridjeva u srednjem rodu. Smatramo da se taj postupak može primijeniti i na tvorenicu *Tijelovo* iako ishodišni pridjev *tijelov*, *a*, *o* nije ovjeren, no postojao je model koji je ovjeren i preuzet. U tom smislu nepotvrđenost pridjeva *tijelov*, *a*, *o* nije toliko relevantna za određivanje tvorbenoga načina. Osim toga, nepotvrđenost tvorbe ne znači i njezinu nemogućnost. Svemu tomu ide u prilog i činjenica da Stjepan Babić imenički sufiks *-ovo* nalazi samo u izvedenici *Tijelovo* (Babić 2001: 313), što znači da tvorbeni model potvrđuje jednim jedinim primjerom. Stoga nam se preobrazba kao tvorbeni način čini logičnijom, prihvatljivijom i argumentiranijom.

Jedan od tipičnih primjera riječi nastalih preobrazbom predstavlja imenica *večernja*, potvrđena već početkom 15. stoljeća u značenju ‘večernja služba, misa’ (AR XX: 650). Upravo taj primjer pokazuje da je preobrazba pridjeva u imenicu uvjetovana sintaktičkim okolnostima. Izostavljanjem imenice kao nosivoga dijela sintagme pridjev preuzima njezinu sintaktičku funkciju, uz semantičko sužavanje značenja pa *večernja* znači isključivo ‘večernja služba, misa’. U novijoj literaturi poimeničenje se naziva sintaktičkom konverzijom (v. Manova 2005: 20). Takav je postupak elipse imenice iz pridjevno-imeničke sintagme primijenjen, primjerice, u nastajanju naziva zemalja (tipa *hrvatska zemlja* > *Hrvatska*). Recimo, također, da je većina primjera poimeničenja veoma stara te da su nastali kao nužnost za popunjavanje mjesta u leksičkome fondu dok nisu postojale sinonimne riječi. Očiti je primjer upravo imenica *večernja* čiji su sinonimi *večernica/večernjica*²⁸ potvrđeni tek od 17. stoljeća (v. AR XX: 650–651). Sve tri riječi egzistiraju i danas, samo što *večernja* pripada razgovornomu jeziku, a u normativnom se standardu, odnosno u recentnim rječnicima hrvatskoga jezika,

²⁶ Za potvrde pridjeva *Spasov* ‘Spasiteljev’ te imenica *Spasovdan* i *Spasovo* v. AR XV: 959–960.

²⁷ Iako se prema novijim teorijama pridjevi dijele na *opisne (kvalitativne)* i *odnosne (relacijske)*, zadržavamo naziv *posvojni pridjev* jer želimo naglasiti pripadnost. O podjeli pridjeva na opisne i odnosne više u Težak – Babić 2004: 115–116.

²⁸ Obje su riječi višeznačne, a ‘večernja služba, misa’ samo je jedno od značenja. V. AR XX: 650–651.

u značenju ‘večernja služba, misa’ preporučuje izvedenica *večernjica*. Primjere preobrazbe nastale u svrhu popunjavanja leksičkih praznina nalazimo i u ranijoj leksikografskoj praksi. Tako Darija Gabrić-Bagarić (2010: 104) iz Mikaljinia rječnika izdvaja poimeničeni trpni pridjev *žvatano* (od glagola *žvatati* ‘žvakati’). Autorica objašnjava da Mikalja tom riječju izražava neobičan semantem ‘hrana sažvakana za dijete’, razumljiv tek prema istovrijednicama *masticato*, *mansum*. Navodi i primjer imenice *glavno* sa značenjem ‘glavnica; kapital’, koja je živjela u Kašićevu djelu i u djelima franjevačkih pisaca, a u *Blagu* je stekla status prve rječničke potvrde. Današnji naziv *glavnica* mlađi je čitavo stoljeće.

Nasuprot iznesenoj pretpostavci da se poimeničenja događaju u starijem razdoblju zbog nedostatka bliskoznačnih imenica u leksičkom fondu, neki primjeri iz Voltićeva korpusa potvrđuju živost takvoga tvorbenoga načina koja nije motivirana popunjavanjem leksičkih lakuna. Riječ je o dvjema imenicama, hapaksima *smišljena* i *svedomovno* čije je značenje već otprije pokriveno odgovarajućim leksemima. Nastanak imenice *smišljena* tumačimo poimeničenjem glagolskoga pridjeva trpnog u ženskom rodu. Na značenje te Voltićeve tvorenice – ‘priča, pripovijetka, pripovijest’ – upućuju nas talijanske i njemačke istovrijednice – *favola*, *Fabel*. Voltić za iste talijanske i njemačke ekvivalente ima istovrijednicu *pripovidka*, u AR-u (XII: 102) zabilježenu s potvrdama od 18. st. i s Voltićem kao prvim rječničkim unosom. Bilježi i bliskoznačnicu *pripovest*, inače potvrđenu od 16. st.,²⁹ s identičnim talijanskim ekvivalentom (*favola*), ali sa semantičkim pomakom u njemačkom (*Märchen* ‘bajka’).

Pridjev *svedomovan*, kao pretpostavljeni ishodišni leksem za imenicu *svedomovno*, nije potvrđen u Voltićevu rječniku. Ima ga Stulli u značenju ‘koji potpuno pripada domu’, s napomenom da se nalazi u ruskom rječniku (AR XVII: 166).³⁰ No, preobrazbom nastala imenica *svedomovno*, prema podacima koje daje AR (XVII: 166), pojavljuje se samo u *Ričoslovniku*, i to u značenju ‘pokućstvo’, kako zaključujemo prema talijanskoj istovrijednici *masserizia* i njemačkoj *Hausrath*. Da nastanak te tvorenice nije uvjetovan popunjavanjem praznih mjesta u postojećem leksičkom fondu, pokazuje i Voltićev unos riječi *pokućje*, *pokućsvo*, i to s identičnim ekvivalentima u talijanskom i njemačkom stupcu, a obje su, i *pokućje* i *pokućstvo*, već ranije potvrđene (v. AR X: 567).

Vidimo da je određeni dio poimeničenja preuzet i naslijeđen (*dobro*, *jedivo*, *jestivo*, *večernja*, *zlo*), dok je dio rezultat autorovih inovacija i pokazatelj sklonosti tvorbi novih riječi prema postojećim modelima (*smišljena*, *svedomovno*).

²⁹ V. AR XII: 101.

³⁰ Prema AR-u prilog *svedomovno* također je potvrđen u Stullijevu rječniku, s napomenom da se s istim značenjem nalazi i u staroslavenskom (*въседомовно*) i u ruskom jeziku (*вседомовное*).

4. Zaključak

Većina navedenih primjera preobrazbe ekscerpiranih iz Voltićeva rječnika zabilježena je u dotadašnjoj leksikografskoj tradiciji kao dio već uspostavljeno-
noga jezičnog sustava. Ipak, i na tako ograničenom korpusu, koji ne nudi mnogo mogućnosti za tvorbeno inovacije, potvrđuje se, iako skroman, Voltićev autorski prinos tvorbi riječi.

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR ³1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Treće, prošireno izdanje. Zagreb: Novi Liber.
- BABIĆ, STJEPAN 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- BARIĆ, EUGENIJA; MIJO LONČARIĆ; DRAGICA MALIĆ; SLAVKO PAVEŠIĆ; MIRKO PETI; VESNA ZEČEVIĆ; MARIJA ZNIKA 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BARIĆ, EUGENIJA; MIJO LONČARIĆ; DRAGICA MALIĆ; SLAVKO PAVEŠIĆ; MIRKO PETI; VESNA ZEČEVIĆ; MARIJA ZNIKA ²1997. *Hrvatska gramatika*. 2. promijenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- BARIĆ, EUGENIJA; LANA HUDEČEK; NEBOJŠA KOHAROVIĆ; MIJO LONČARIĆ; MARKO LUKENDA; MILE MAMIĆ; MILICA MIHALJEVIĆ; LJILJANA ŠARIĆ; VANJA ŠVAČKO; LUKA VUKOJEVIĆ; VESNA ZEČEVIĆ; MATEO ŽAGAR 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školska knjiga.
- BAUER, LAURIE 2002. *English Word-Formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LAURIE BAUER; VALERA SALVADOR (eds.) 2005. *Approaches to Conversion / Zero-Derivation*. Münster: Waxmann Verlag GmbH.
- BREYER, MIRKO 1937. Istranin Josip Voltić (Voltiggi), slobodoumnik i leksikograf (1750.–1825.). *Jadranski koledar 1937*. Tone Peruško, Joško Žiberna (ur.). Izdanje konzorcija „Istra”: Zagreb – Ljubljana, 52–61.
- DUKAT, VLADOJE 1929. Voltićev „Ričoslovník”. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*. Pavle Popović (ur.). Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije. Knj. 9, 19–31.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 2010. *Na ishodištu hrvatske leksikografije: Trojezični rječnik Blago jezika slovinskoga Jakova Mikalje (1649./1651.)*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- HORVAT, MARIJANA; ERMINA RAMADANOVIĆ 2007. O tvorbi riječi u Tadijanoviće-
vu djelu *Svašta po malo*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*,
33, 177–196.
- HORVAT, MARIJANA; ERMINA RAMADANOVIĆ. O složenicama i sraslicama (na pri-
mjerima iz Voltićeva *Ričoslovnika*). (u tisku)
- KLAJN, IVAN 2002. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku: prvi deo: slaga-
nje i prefiksacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Insti-
tut za srpski jezik SANU; Novi Sad: Matica srpska.
- KLAJN, IVAN 2003. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku: drugi deo: sufik-
sacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – In-
stitut za srpski jezik SANU; Novi Sad: Matica srpska.
- KLAJN, IVAN 2005. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i
nastavna sredstva.
- Лингвистический энциклопедический словарь 1990. Гл. ред. В. Н. Ярцева.
Москва: Советская энциклопедия.
- LOHDE, MICHAEL 2006. *Wortbildung des modernen Deutschen*. Tübingen: Narr
Francke Attempto Verlag.
- MANOVA, STELA 2005. Towards a Theory of Conversion in Slavic. *Glossos*,
Issue 6. <http://seelrc.org/glossos>
- MATASOVIĆ, RANKO; LJILJANA JOJIĆ (ur.) 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*.
Zagreb: Novi Liber.
- MIHALJEVIĆ, MILICA; ERMINA RAMADANOVIĆ 2006. Razradba tvorbenih načina u
nazivlju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika -o-,
sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima). *Rasprave Instituta za hrvatski je-
zik i jezikoslovlje*, 32, Zagreb, 193–211.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1993. *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1880.–1976. I–XXIII. Zagreb: JAZU.
(= AR)
- SAMARDŽIJA, MARKO 2003. *Hrvatski jezik 4: udžbenik za 4. razred gimnazije*.
Zagreb: Školska knjiga.
- SILIĆ, JOSIP; IVO PRANJKOVIĆ 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Škol-
ska knjiga.
- SIMEON, RIKARD 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. I. (A – O), II.
(P – Ž). Zagreb: Matica hrvatska.
- SKOK, PETAR 1971.–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*.
I–IV. Zagreb: JAZU.
- ŠONJE, JURE (gl. ur.) 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski
zavod „Miroslav Krleža” i Školska knjiga.

- TAFRA, BRANKA 1998a. Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija*, 30–31, Zagreb, 349–361.
- TAFRA, BRANKA 1998b. Leksikalizacija kao leksikološki i leksikografski problem. *Jezična norma i varijeteti: zbornik radova*. Lada Badurina, Boris Pritchard i Diana Stolac (ur.). Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistik, 575–582.
- TAFRA, BRANKA 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- TAFRA, BRANKA; PETRA KOŠUTAR 2009. Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 67, 87–107.
- TEŽAK, STJEPKO; STJEPAN BABIĆ ¹⁴2004. *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- TRASK, ROBERT LAWRENCE 2005. *Temeljni lingvistički pojmovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- VINCE, ZLATKO 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. III. dopunjeno izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Some examples of conversion in *Ričoslovník iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika* by Josip Voltić

Abstract

The paper deals with word formation in Voltić's Dictionary and analyses examples of conversion. The examples are determined according to their first attestations and compared to the occurrence of the same words in *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*. The analysis is preceded by a theoretical overview, which takes into consideration recent works in the field of conversion as well as word formation in general.

The analysis has shown that the majority of cited examples of conversion from Voltić's Dictionary were recorded in the lexicographic tradition of the time as a part of the already established language system. Nevertheless, Voltić's contribution to word formation is proven even on such a limited corpus with few possibilities for innovation in word formation.

Ključne riječi: preobrazba, Josip Voltić

Key words: conversion, Josip Voltić